

İstanbul'daki ilk Hollanda elçisi:

Cornelis Haga ve 1612 tarihli Hollanda kapitülasyonları*

Prof. Dr. Halil İnalcık danışmanlığında yürütülen bu tez 1612 yılında Osmanlı padişahı Sultan I. Ahmed tarafından Hollanda Cumhuriyeti'ne (The United Provinces/De Verenigde Provinciën; yedi eyaletten oluşuyordu)

verilen kapitülasyonları ve İstanbul'daki ilk Hollanda elçisi Cornelis Haga'nın ilk sefaret yıllarını ele almaktadır. Giriş dâhil toplam altı bölümden oluşan tezde ele alınan konular şöyle sıralanabilir:

- Hollanda'nın tarihi, nüfus ve idarî yapısı, İspanyol idaresine karşı isyan, Hollanda'nın dinî yapısı ve dinî reformu.
- XVIII. asrın arefesinde Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Akdeniz'de Hollanda ticareti, 1612 Hollanda kapitülasyonlarından önce Doğu Akdeniz'de Hollanda tüccarı, Hollanda ile İspanya arasında 1609 yılında imzalanan 12 Yıl Mütârekesi (Twelve Years Truce) ve ilk Osmanlı-Hollanda resmî ilişkileri.
- Venedik ve Fransız elçilerinin entrikaları, Haga'nın İstanbul'daki faaliyetleri.
- Hollanda kapitülasyonları, Hollandalı esirlerin serbest bırakılması hususu, Halil Paşa ve onun Levant'ta Hollanda ticaretine etkisi.
- Son olarak Nasuh Paşa ve Hollanda kapitülasyonları, Hollandalı tüccarın gümrük vergileri, gümrük vergisi oranının tespitinde or-

* Bülent Ari, *The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga and the Dutch Capitulations of 1612*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara 2003, viii+508 s. Tez Türkiye Bilimler Akademisi Yurtiçi-Yurtdışı Bütünleştirilmiş Doktora Bursu ile desteklenmiştir.

taya çıkan ihtilaf, Hollanda konsolosları, Halep'te Hollanda ticareti ve Hollanda Levant Ticareti İdaresi (Directeuren van den Levantschen Handel ende de Navigatie op de Middellandsche Zee).

Tezin temel amacı ilk Hollanda kapitülasyonlarının hangi diplomatik, askerî ve iktisadî şartlar altında verildiğini incelemek ve kapitülasyonların Hollanda'ya yaptığı etkileri ortaya çıkarmaktır. Bir başka deyişle, tez 1612 yılına odaklanmakta, bu tarihin öncesini ve sonrasını vesikalara dayanarak açıklamaya çalışmaktadır. Çalışma aslında Osmanlı-Hollanda ilişkilerini ele almakla beraber, siyasî ve diplomatik sebeplerle İspanya, İngiltere, Venedik ve bu devletlerin İstanbul'daki elçileri ve hatta Papa, bu tezde ele alınan konular arasındadır.

XVI. asır sonu ile XVII. asır başları Osmanlı devleti için büyük sıkıntılarla dolu bir dönemdir. 13 yıl süren 1593-1606 Osmanlı-Avusturya harpleri, imparatorluğun bütün düzenini alt-üst etmişti. Klasik dönem sefer organizasyonu yaz mevsiminde bitecek şekilde düzenlenirken, 1606 Zıtvatorok Antlaşması ile sona eren bu uzun savaş, ordunun senelerce serhadlerde kalmasını gerektirmişti. Bunun için devlet ilk defa olarak büyük miktarlarda paralı asker tutmuş, bu da sipahilerden oluşan ordu nizamını, köylerdeki asayiş ve Osmanlı vergi sistemini tamamen değiştirmişti. Savaş dönüşü işsiz kalan ücretli askerler Celalî adıyla Anadolu'ya dehşet saçan olmuşlardı. Bu durum İstanbul'da bulunan elçilerin raporlarına da yansımıştır. İstanbul'dan İngiltere'ye giderken Venedik'e uğrayan İngiliz elçisi Henry Lello, senatoda yaptığı konuşmada Osmanlı İmparatorluğu'nun çok zayıfladığını, hatta neredeyse harap olduğunu vurgulamaktadır.

1588'de İngiltere'yi işgal ederek hem Hıristiyan dünyasına fitne sokan Kraliçe I. Elizabeth'i tahttan indirmek, hem de onun Hollanda'ya yaptığı askerî yardımı engelleyip Hollanda'daki âsileri hizaya getirmek amacıyla Yenilmez Armada adıyla yola çıkan İspanya kralı II. Philip'in donanması Kuzey Denizi'nde fırtınada yok olunca İngiliz gemileri Akdeniz'e daha rahat gider olmuşlardı. 1600'lerin başında İngiliz korsanları bütün Akdeniz'de ticaret gemilerinin korkulu rüyasıydı. Böyle bir ortamda kuzeyde yedi eyaletten oluşan Hollanda Cumhuriyeti, İspanyol baskısından bir nebze olsun kurtulmuş; Hint ticareti başta olmak üzere Baltık Denizi kıyılarındaki ticarî gemi nakliyatından kazançlarıyla ve Anwers'ten göçe zorlanan tüccarın Amsterdam'ı yeni merkez ittihâz etmeleriyle büyük bir ekonomik güç olma yolunda hızla ilerlemekteydi. 1609 yılında Hollanda'nın İspanya ile 12 Yıl Mütârekesi imzalamasıyla bu süreç hız kazandı. Fakat Hollanda'nın hızla gelişen ticarî faaliyeti için bir şeye daha ihtiyacı vardı: Cebel-i Tarık'tan başlayarak tüm Kuzey Afrika, Mısır, Arap Yarımadası, Anadolu, Balkanlar,

Ege Adaları, Karadeniz ve Kırım gibi Osmanlı hâkimiyetinde olan coğrafyada Hollanda gemilerinin kendi bayrakları altında ticaret yapması için Osmanlı sultanından kapitülasyon, yani ticaret imtiyazları alınması gerekiyordu.

Hollanda'nın Kapitülasyonlara İhtiyacı

Bu tezde asıl araştırılan husus, Hollanda'nın hangi şartlar altında Osmanlı Devleti ile diplomatik temas kurduğu ve elçi gönderdiği. Buna bağlı olarak Osmanlı sultanından kapitülasyon aldıktan sonra Hollanda ticaretinin ne şekilde etkilendiği sorusu da ele alınmıştır. Daha önce bu konu, Alexander De Groot tarafından 1978 yılında Leiden Üniversitesi'nde tamamlanan doktora tezinde etraflıca incelenmiştir. 1610-1630 yılları arasında iki ülke arasındaki ilişkileri esas alan bu çalışma, temel olarak Hollanda'nın Osmanlı sultanından sadece ticaret imtiyazları almak üzere Haga'yı elçi olarak gönderdiğini, başkaca bir beklentisinin olmadığını öne sürmektedir. States General tarafından elçi Haga'ya verilen talimatta, kapitülasyon almanın başlıca misyonu olduğu doğrudur. Fakat sultanın ihsan edeceği kapitülasyonlar, o devir için ticarî imtiyazlardan çok daha fazla mana ifade ediyordu.

Hollanda'da İspanya'ya karşı isyanın başladığı 1567'den hemen sonra, isyanın lideri William of Orange'ın Osmanlı padişahı II. Selim'den yardım istediği kesin olarak bilinen bir husustur. Her ne kadar Sultan Selim hem İspanya'daki Müslümanlara, hem de Hollanda'daki isyancılara askerî yardım ve işbirliği vaadinde bulunmuşsa da 1571 İnebahtı felaketi bu vadin gerçekleşmesini engellemiştir. 1588'de İspanya kralı II. Philip İngiltere'yi işgal etmek için büyük bir donanma gönderdiğinde de İngiliz kraliçesi I. Elizabeth'in bütün ısrarlarına rağmen Osmanlı hükümeti böylesine büyük bir maceraya girişmedi. Donanma Manş Denizi'nde fırtına nedeniyle battıktan sonra 1600'lerin başında İngiliz korsanları Akdeniz'de Osmanlı gemileri de dâhil pek çok ticaret gemisinin korkulu rüyası haline geldi. Avusturya ile uzun süren savaş sona erdiğinde Osmanlı Devleti Celalilerle meşguldü. Bu dönemde İngiliz korsanlarının verdiği zararlar o derece artmıştı ki, Divan'da pekçok vezir İngiliz kapitülasyonların ilgâsını istiyordu. Hoca Sadeddin Efendi'nin ısrarıyla o devirde bu teşebbüsten vazgeçildi.

Cornelis Haga İstanbul'da

1610'dan itibaren Hollanda ile ilk resmî yazışmalar bu şartlar altında başlamıştı. Elçi Haga'nın İstanbul'a gönderilmesi İngiltere, Vene-

dik ve Fransa'yı telaşa düşürdü. Hiçbiri ellerindeki ticaret imtiyazlarını yeni bir rakiple paylaşma niyetinde değildi. Haga İstanbul'a gelir gelmez önce Venedik ve İngiltere elçileri, sonra da Fransız elçisi çeşitli entrikalarla ve rüşvet teklifleriyle Hollanda'ya kapitülasyon verilmesini engellemeye çalıştılar.

Tezimizin dördüncü bölümü Haga'nın İstanbul'daki ilk faaliyetlerine ayrılmıştır. Beşinci bölümde Haga'nın Sultan Ahmed'le görüşüp kapitülasyon elde etmesi ve Halil Paşa'nın yardımları, altıncı bölümde ise kapitülasyonların Hollanda'ya sağladığı ticarî fayda üzerinde durulmuştur. Alexander De Groot'un konuyla ilgili çalışması, daha ziyâde Hollanda Tarihinin Kaynakları (*Bronnen Tot De Geschiedenis, Levantschen Handel*, c. I-II) serisinden ve Hollanda arşivlerinden K. Heringa tarafından matbu olarak yayınlanan belgelere dayanmaktadır. Bizim araştırmamız ise Haga'nın kayıt defteri olarak adlandırabileceğimiz ve kendisinin elçiliği esnasında Osmanlı hükümetinin bu konudaki yazışmalarının derlendiği bir mecmuaya (Paris Bibliotheque Nationale Supplement Turc 118) dayanmaktadır.

De Groot'un tezinde Haga'ya ait olan bu defter zikredilmekle beraber yeteri kadar değerlendirilmemişti. Tarafımızdan tezin sonuna ek olarak tamamı verilen ve 217 belgeden oluşan defter, Hollanda ile diplomatik ilişkilerin kuruluşundan itibaren Osmanlı hükümetince mahallî idarecilere verilen emirler ve bilhassa kaptan-ı derya ve sonra sadrazam olan Halil Paşa'nın çabalarına ışık tutmaktadır. Defterdeki tüm belgeler incelenerek, Hollanda ve Venedik arşivlerindeki kayıtların tahliliyle hazırlanan bu tez, bir bakıma klasik dönemde Osmanlı padişahının bir kapitülasyonu nasıl verdiğini incelemektedir. Bir yabancı elçinin hangi diplomatik yazışmalar sonucu İstanbul'a gönderildiği, İstanbul'a geldikten sonra hangi protokol kurallarının uygulandığı gibi meseleler, vesikalar ışığında açıklanmaktadır. Ayrıca İstanbul'da bulunan diğer ülkelere mensup elçilerin Osmanlı hükümeti nezdinde sürdürdükleri çeşitli engelleme faaliyetleri de dikkate sunulmaktadır. Bu engellemeleri aşmak için Hollanda elçisinin nasıl bir lobi faaliyeti yürüttüğü, kimlerle temas edip hangi vaadler ve hediyelerle Divan üyelerini ikna ettiği ortaya konmaktadır.

Araştırmamızın gösterdiği üzere, bütün bu engelleri aştıktan sonradır ki, elçi, Osmanlı padişahının huzuruna çıkarak hüsn-i kabul görüp kapitülasyon ihsanına mazhar olabilmektedir. Tabii bu yoğun diplomatik faaliyeti yürütebilmek için elçinin İstanbul'da nüfuzlu birinin yardımına ihtiyacı vardı. Hollanda elçisi Cornelis Haga'yı himayesine alan kişi Sadrazam Halil Paşa'dır. Halil Paşa ona her türlü yardımı yap-

mış, gerektiğinde kendi cebinden borç vererek Osmanlı başkentinde hediye verilecek kimseler konusunda rehberlik etmiş ve Haga'yı diğer vezirlerle, ulemâyyla, askerî ricâlle ve hatta kendisinin ve padişahın da şeyhi olan Aziz Mahmud Hüdayi ile tanıştırmak Hollanda'ya kapitülasyon verilmesi hususunda muvâfakatlerini temin etmiştir.

Haga bu sûretle Venedik, İngiltere ve Fransa elçilerinin bütün entrikalarına ve rüşvet tekliflerine rağmen kapitülasyon almaya muvaffak olmuştur. Halil Paşa kapitülasyon alındıktan sonra da yardımlarını esirgememiş ve Hollandalı tüccarların Osmanlı limanlarında rahatça ticaret yapmalarını temin için beylerbeylerine mektuplar yazarak gerekli kolaylığın sağlanmasını talep etmiştir. Halil Paşa mektuplarında, "Nederlanda elçisi bizim çırağımızdır" diyerek onu kendi himayesinde olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Halil Paşa'nın yeterince başarı gösteremediği tek husus Garb Ocakları'nda tutulan yüzden fazla Hollandalı esirin serbest bırakılması meselesidir. Bilhassa Cezayir Beylerbeyi bu konuyu uzun zaman sürünce mede bırakmış, bütün teşebbüsler akîm kalmıştır. Bunda Hollandalı korsanların da payı vardır. O zamana göre muazzam sayılan gemileriyle Akdeniz'de dolaşan Hollandalı korsanlar, bu arada bazı Cezayir gemilerine de saldırıp esir ettikleri Müslüman gemicileri Malta'da satmışlardı. Cezayir Beylerbeyi bu hususu dile getirerek, kendi esirleri gelmediği için Hollandalıların serbest bırakılmasına ocak ağalarının ve yoldaşların rıza göstermediğini ifade etmiştir.

Kapitülasyon alındıktan sonra 1621 yılına kadar olan ilk safhada Hollanda'nın Akdeniz ticaretinde büyük bir canlanma görülmüştü. Öncelikle bütün Akdeniz'de Hollanda'nın bir konsolosluk ağı kurulmuştur. 1612'den 1617'ye kadar sırasıyla Halep, İskenderiye, Kıbrıs, Mora, İnebahtı, Eğriboz, Mezistre, Venedik, Cenova, Zante, Livorno ve Sicilya'da Hollanda konsoloslukları açılarak ticaretin canlanması için diplomatik altyapı hazırlanmıştır. Dikkat çekici olan husus, Osmanlı padişahının diplomatik olarak tanınmasını ifade eden kapitülasyonlar, henüz bağımsızlığını Avrupa'da kabul ettirememiş olan Hollanda Cumhuriyeti'ne bir anlamda siyasî nefes aldirmiştir.

Bu tarihten sonra hızla gelişen Hollanda ekonomisi, Akdeniz ticaretinde Venedik ve Fransa'nın yanında kendine önemli bir yer edinmiştir. 1620'lerde yılda iki yüzden fazla Hollanda gemisi Akdeniz'de faaliyet gösteriyordu. Artan ticaret hacmi dolayısıyla 1625'te elçi Haga'nın tavsiyesiyle Akdeniz Ticaret ve Seyrüsefer Müdürlüğü (Directeuren van den Levantschen Handel ende de Navigatie op de Middellandsche Zee/Dutch Levant Company) kurulmuştur. Bu müdürlük,

İngiliz Levant Kumpanyası gibi ticaret tekeli elinde tutmaktan daha çok Hollanda ticaretinin Osmanlı limanlarındaki koordinasyonu rolünü üstlenmişti. Bu dönem, Hollanda'nın Altın Çağı (Gouden Eeuw) kabul edilen 1600-1650 yıllarına rastlamaktadır. Fakat 1630'dan sonra İpek ve Baharat yolları önemini kaybedip Hindistan baharat ticaret tekelinin Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası'nın (Oost Indische) eline geçmesiyle Akdeniz ticareti ikinci plana düşmüştür. Artık Hindistan ile Atlantik ticareti ve daha sonra Amerikan kolonileri ön plandaydı. Bu durum Hollanda'nın İstanbul temsilciliğine de yansımış, İstanbul'da 27 yıl elçilik yapan Haga'nın 1639'da dönüşünden sonra Hollanda Cumhuriyeti İstanbul'a bir süre elçi göndermemiştir.

İstanbul temsilciliği maslahatgüzârlarla idare edilip, ancak 1680'de elçi Justinus Colyer'e yeni bir kapitülasyon verilmişti. Haga'dan sonra Henric Corps, Nicolas Ghisbrechti ve Levinus Warner maslahatgüzâr olarak görev yapmış, 1667'de nihayet elçi pâyesiyle gönderilen Joris Crook'un yolda ölmesi üzerine aynı yıl Justinus Colyer İstanbul'a gönderilmiştir. 1682 yılında İstanbul'da ölen Justinus'un yerine oğlu Jacobus Colyer elçi tayin edilmiştir. 1725 yılına kadar bu görevi sürdüren Jacobus Colyer 1699 Karlofça Antlaşması müzâkerelerinde İngiliz elçisiyle birlikte arabulucu olarak büyük hizmet görmüştür.

Elçi Haga'nın Defteri

Tezin son bölümünde yer alan ekler kısmına Haga'nın kayıt defteri diyebileceğimiz ve 199 sayfadan oluşan belgelerin tamamı İngilizce özetleriyle birlikte konmuştur. Belgelerin kolay bulunması için, hangi belgenin kim tarafından ve kime hitaben yazıldığını ifade edecek şekilde defterin tamamının bir listesi ilave edilmiştir.

Defter, Hollanda'nın Osmanlı hükümeti ile olan yazışmaları başta olmak üzere Halil Paşa'nın mektupları, Cezayir ve Tunus Beylerbeyliklerine yazılan fermanlar, Hollanda ticaretinin geliştirilmesi hususunda Halep, Kıbrıs beylerbeylerine gönderilen çeşitli ferman ve mektuplar ile İngiliz, Fransız, Venedik ve Hollanda kapitülasyonlarının sûretlerini içermektedir. Tezde atıfta bulunulan ve önem arzeden belgelerin tam transkripsiyonu her belgenin hemen arkasında yer almaktadır. Böylece konuyla ilgili araştırma yapacaklar için kullanım kolaylığı sağlanması hedeflenmiştir.